

Unge Werther på nätet?

LITTERÄRA UTMARKER 4

Rapping är en fläkt från berättandets forntid, data-spel en del av dess framtid. Den moderna tv-reklamerna ger prov på tidlösa retoriska regler.

Göran Hägg avslutar sin serie om den nya litteraturen med internet.

Men hur går det med, själva boken i det nya mediäläget? Slås den ut av gränsgenrer som de nyssnämnda? Kommer den att, som entusiastiska pedagoger eller förfärad humanister spött, att försvinna i IT-samhället? Är det kanske hög tid att ersätta pappersböcker i skolan med ännu fler persondatorer och internetanslutningar?

Kanske kan man förstå saken lite bättre genom att än en gång titta bakåt i historien. Det vi kallar bok är nämligen inte alls en så entydig företeelse som vi tror.

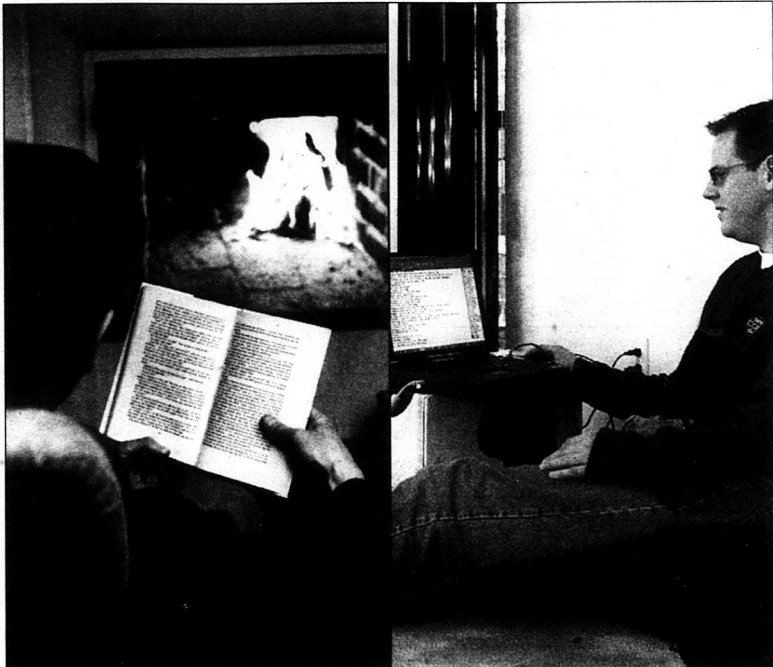
I **FÖRSTA ARTIKELN** mötte vi alltså urformen, det som i modern tid poppar upp som rapping. Det är de analfabetiska kulturernas böcker, det sätt på vilket Iliaden, de äldsta delarna av Bibeln och Eddan tillkommit. Med hjälp av fasta former improviserar sångaren över ett traditionellt tema. Inget framförande är det andra likt. Ingen verklig historisk eller vetenskaplig kunskap kan överföras och bevaras. Ingen skillnad mellan fakta och fiktion finns.

Med bandspelaren har det på allvar blivit möjligt att studera och diskutera dessa slags litteratur. Vad vi annars haft är nedskrift av de sista sångarnas prestationer. Men med nedskriften dör traditionen. Med alfabetiseringen förloras improvisationstekniken.

Men givetvis vinnas mycket annat, främst möjligheten att överföra faktisk kunskap från en generation eller plats till en annan. Den skrivna boken gör entré i form av papyrusrulle eller lertavla. Men den är fortfarande något mycket anorlunda mot våra dagars lägrispocket.

Tolstoj har sagt att "en bok är en maskin att tänka med". Men den gamla bokrollen var en maskin att tala med. Man läste högt, även i enrum. Då enstaka personer lyckades ta in skrivna ord utan att uttala dem noterades detta som märkligt. Förutom att talet är det primära och till ganska nyligen det enda kommunikationsmedlet berodde högläsningen förstås också på ekonomi. Papyrusen var dyr.

EN **SKRIVEN RULLE** måste höras av många för att betala investeringen i tid och material. Fortfarande gick det in rätt lite på varje rulle. En dåtida "bok" hos Livius eller Tacitus är ungefär vad vi skulle kalla ett kapitel. Livius historia omfattade således inte mindre än 142 "böcker". Det är inte så konstigt att de flesta av dem slarvades bort inom någon generation. Vilket också speglar en annan sak. Det fanns ytterst få exemplar av varje bok. Utgivning eller upplaga i modern mening kan man inte tala om. En

Läsvarorna förändras med tekniken. Kanske kommer boken i framtiden att förvaras i elektronisk form, kanske kommer konsumtionsvanorna att förändras som de gjorde då den började tryckas.

usel och oläst modern svensk dikt-samling går i större upplaga än Catullus kan ha upplevt under hela antiken. Jättebibliotek av den sort som skildras av Umberto Eco i ROSENS NAMN har aldrig funnits.

Det stora bibliotek i Alexandria som skulle ha brunnit med gigantisk kunskapsförlust som följt är en myt.

Men ett steg mot mer samlad kunskap tas under senantiken med "codexen", vår typ av bok, medblad hopbundna i ryggen. Lättare att bära och mångdubbelt mer innehållsrik. Men fortfarande dyr som en mindre fastighet.

400 kalvar måste släppa till skinet för en berömd isländsk handskrift.

PÅVENS BIBLIOTEK BESTOD år 1295 av 443 volymer på latin. Bara på Island uppnådde underhållande berättelser på folkspråk upplagor på 30 exemplar eller fler. Men vid samma tid dyker papperet upp i Europa, förbillig boken och möjliggör den största av landvinningar efter själva skriften, boktryckarkonsten. Boken blir billig, ja faktiskt den första serietillverkad industriprodukten. Reformationen och den vetenskapliga expansionen beror båda på möjligheten att sprida idéer och kunskap i massupplaga. Men den tryckta boken är också ett helt nytt medium.

Intellektuella oroad och förfasade sig som vanligt, och familjen Medicis hovbibliotekarie i Florens vägrade släppa in något så vulgärt som tryckta böcker i de fina samlingarna.

Att läsa en tryckt bok är något annat än att läsa handskrift. Tyst läsning i ensamhet blir möjlig, även om högläsning i familjekretsen fortfarande dominerar underhållningen. Det blir meningsfullt

att skriva långa prosaberättelser och sälja i massupplaga. Med ny, bredare publik blir nya ämnen möjliga. Vanliga människor med vanliga namn börjar uppträda på verkliga platser och göra verkliga saker – för att vi sedan ska kunna tro på och identifiera oss med de äventyr som följer. Romanen är född!

FÖRBILLIGAD PRODUKTION på 1700-talet leder till än större publik. Dagstidningen blir möjlig, särskilt sedan järnvägen underlättat distributionen. Hela 1800-talets och 1900-talets bokhistoria är historia om billigare böcker med allt större spridning. Egentligen är bokmediet tillväxt minst lika spektakulär som ankomsten av nya ljud- och bildmedier vid samma tid. Och tvärtom vad de vanliga skräckmålarna trodde på 1960-talet har tv ingalunda minskat läsandet. Efter 45 år med tv publiceras, säljs och läses i dag fler pappersböcker än någonsin.

Men som vi sett, en del av berättandet, underhållningen och bokstavsutbytet har redan datoriserats. A andra sidan är det som verkligen gynnas och blivit billigare av datorisering just pappersboken. En normal bok- eller tidningstext har varit igenom minst tre datorer – författarens, redaktörens och tryckeriets – innan den når läsaren. Däremot är det inte särskilt troligt att ni läser det här på skärm. I den mån ni hämtat artikeln från nätet har ni antagligen sparat tid, telefonsax och ögon genom att skriva ut den på papper. Skärmläsning är bra för att överblicka och välja bort.

För att ta till sig behöver vi papperet. Och allt mer av det. E-post är en fantastisk uppfinning. Men knappast något vi i

dagsläget behöver diskutera konstnärligt eller litterärt. Om den är något i den vägen, innebär den ju snarast en sorts re-alfabetisering av telefonsamtalet. Brevets återkomst. När kommer den första e-postromanen? En nätets FARLIGA FÖRBINDELSER, PAMELA eller Werthers lidanden?

Dessutom blir som vi såg i den andra artikeln även annan verksamhet alltmer "litterär". Spel blir en fixerad berättelse i datorn, precis som sången blev det när den fästes på papper. Men som vi såg i förra artikeln är också många villkor tidlösa, särskilt om vi vill påverka människor.

Kanske kommer boken att förvaras i elektronisk form, kanske kommer konsumtionsvanorna att förändras som de gjorde då den började tryckas. Läsastigheten ökar. Böcker blir i än högre grad något man hoppar in i på jakt efter något speciellt i stället för att läsa från början till slut. Den utvecklingen har visserligen pågått ända sen codexen ersatte rullen, men den accelererar.

KANSKE BLIR DE böcker vi läser skriva ut åter som de medeltida handskrifterna som innehöll lite av varje, som ägaren velat bevara – en riddardikt, delar av ett antikt historieverk och lite pornografi på slutet.

Med ännu billigare böcker och billigare förvaring ökar läsandet också än mer, även av pappersboken.

Vi går inte ut det läsande samhället. Vi är på väg in i den totala alfabetiseringen av tillvaron. Samtidigt som vi, vilket reklamexemplet visar, ändå i själ och hjärta förblir grottmänniskor eller analfabeter.

GÖRAN HÄGG

Tryckt och rent

Göran Skytte är rekryterad till Svenska Dagbladets ledarsida. I går förtalte herr krönikören att han en lördagsnatt från sitt bord på "en hyggligt elegant bar och restaurang vid Piazza Navona" sett renhållningsarbetare i färd med att städa torget.

För Skytte (nja, han skriver "oss svenskar") är det här en omtumlande upplevelse. Det vore otänkbart i Sverige, förklarar han och hänvisar 1) till att facket motsätter sig nattarbete mot söndagar och 2) till att Margareta Winberg skulle kunna tänkas säga att det inte vore värdigt att "tvinga ut folk om natten för att med kvast sopa rent efter andra".

DET HÄR MED WINBERG är ännu ett försök att exploatera pigdebatten. Men andra kommunal- och landstingsanställda arbetar med betydligt värre uppgifter på lördagarna, de tömmer bäcken och jourar över avloppen.

Winberg har aldrig sagt att arbete inte får utföras natt mot söndag. Den som har råd kan till och med hålla sig med en piga som tömmer nattkärlen.

Pigdebatten rör skatten på hushållstjänster. Och varför blott pigtjänsterna ska skattebefrias och inte rörmokarnas och målarnas hushållstjänster, det kan jag inte begripa. Så Skyttes skämtsamhet har inget med sakfrågan att göra. Han driver med vad Winberg skulle kunna tänkas säga, och det får han göra eftersom hon är en dum kossa.

VARFÖR KOMMUNER inte sätter in renhållningsarbetarna just nätter mot söndagar har flera orsaker. Det beror inte på principiell motvilja, även om det syns väl tidigt att börja klockan tolv. Fyra-fem på morgonen har kulmen passerat, åtminstone i Stockholms innerstad. Det gäller förstås ob-tillag och helgtillag.

Arbetsstimmen kostar dubbelt så mycket just nätter mot söndagar, något som en visserligen något monopoliserad men dock arbetsmarknad bestäm. Samma skäl ligger bakom att Huddinge sjukhus försöker klara av sina hjärtoperationer i veckorna och bara tar akutfall i helgerna. Direktörer lyfter inte ob-tillag men kan i gengäld ta sig en golftrunda en torsdagseftermiddag, något som aldrig skulle passera på gatukontoret. Det rör sig helt enkelt om olika avtal.

GÖRAN SKYTTE MENAR att han hålls för en blåsvart reaktionär för att han tycker att gator och torg ska städas på natten.

Tänker man efter en smula, så städas gator och torg under tider som de flesta redaktörer och kolumnister anser vara rena becknatten, åtminstone skulle vara Europas skitigaste år i och för sig en logisk följd av att de inte städas nätter mot söndagar, det förstår man utan att behöva titta på dem, men få utlänningar skulle skriva under på det.

KNUT CARLQVIST